

Politikum és személyiség

Az irodalom és a társadalmi elem viszonya nagyon fontos, de nem lezárt, egyszer s mindenkorra tisztázott kérdés — ez teszi szükségessé a vitát. Próbáljuk megfogalmazni azt, ami ma foglalkoztat bennünket, s ami jelentős mértékben elégedetlenségünkől fakad irodalmunk bizonyos aspektusaival szemben, annak ellenére, hogy a kortárs román irodalom számottevő eredményeket mondhat magáénak.

Marxista alapállásból kiindulva tudjuk, hogy nem létezhet irodalom társadalmi elem nélkül. Még akkor is állást foglal az író, amikor látszólag aszociális könyvet ír: hátat fordít egy adott társadalomnak. Bármilyen irodalom elsősorban társadalmi, és kétségtelen, hogy a kortárs nyugati irodalom is alapvető társadalmi jelenségek tükré. Lucien Goldmant, a jelentős kritikust, esszéíró és marxista filozófust szeretném említeni, aki a következő fogalmat használta: explicit és implicit ideológia. Ha nem explicit, kifejtett az ideológia, akkor valahol implicit. Ez egyaránt érvényes prózára és versre; s hogy fordítva kezdjük, a kritikával: mindenestre a kritikának kell ezt kifejtenie.

Magamra vonatkoztatva: négy politikai jellegű könyvet írtam, ezek közül egy kifejezetten az. Az irodalomban rejlő társadalmi elem sorsa — beleértve azt a gyors ütemet, amellyel, mondjuk, néhány hét alatt a tömegekbe hatol — nemcsak azt bizonyítja, hogy foglalkoztat minket ez a kérdés, hanem hogy a tömegek igenis igénylik ezt a társadalmiságot. Bármely korszakot bizonyos társadalmi struktúra s az ennek megfelelő ideológia határozott meg, néha viszont tartotta magát az az illúzió, hogy társadalmon kívül is lehet élni. Egy ilyenfajta illúzió ma kizárt. Mindezekelőtt nyilvánvaló, hogy olvasóink részesei voltak a történelem alakulásának, s érdekük önmagukat keresni a történelemben. Annál inkább érvényes ez, amikor fejlődőben van a társadalmi rend, s állandó magyarázatokra van szüksége. Ha nem elégitjük ki ezt a rendkívüli érdeklődést a társadalmi, történelmi és politikai kérdések iránt, ha nem lépünk közvetlen kapcsolatba ezekkel a kérdésekkel, kitesszük magunkat annak a veszélynek, hogy zárt céhhé válunk.

De úgy vélem, ideje abbahagynunk az ezzel kapcsolatos siránkozást, tisztázzuk inkább a dolgok lényegét. Nem kell állandóan visszapillantnunk a múltba, nézzük az új helyzet megkövetelte feladatokat.

A közvetlenül politizáló irodalom érdekes volt 1954—55-ben, de 1960-ban mintha kiszorult volna az érdeklődés középpontjából. Megváltozott a közönség is, a társadalmi élet is. Kezdetben ezt a jelenséget úgy tekintettük, mint a közhelyektől való megszabadulást. Ami személyes álláspontomat illeti 1950-nel szemben: nem vetnék el mindent, ami megtörtént, sőt tovább megyek: az a tény, hogy négy jó és ezer rossz könyv jelent meg, még nem mond semmit. En a megtörténteket nem nevezném hibának. Ez az etikai fogalom kis hatókörűvé szűkül, amikor társadalmi, politikai vagy történelmi helyzetet elemzünk. Sok minden talán elkerülhetetlen volt, mindenestre mélyreható okok játszottak közre bennük.

Írtam egy cikket, melyben az 1930—40 közötti baloldali irodalom érdekes fejlődésére mutattam rá, elemeztem az Albatros-csoport néhány költőjének a háború alatt írt műveit; egy sajátos, modern irodalom, modern verstípus alakult ki a korlátozó körülmények következtében. A baloldal irodalma ellentmondott a jobboldali filozófiának, e filozófia alapfogalmainak, s ennek eredményeként megjelent egy kritikai hangvételű, racionalista, mondhatni sajátosan román költészet, költői magatartás. A forradalom olyan mélyről fakadó, lázító és lényeges mozgalom, hogy nem tudja megakadályozni a legerősebb egyéniség sem. Nem tartom érthetetlennek, hogy Blagát mindjárt az első időben nem fogadtuk be — ha a filozófiája és a marxizmus közti viszonyra gondolok. A kultúra dialektikus mozgására nagy forradalmi fordulatok idején a radikalizmus jellemző, mely külsőségekben korlátokat állít fel, de a lényegét szolgálja.

Az 1960-as fordulat az előző évek azon tévedései ellen lépett fel, melyeket az esztétikum és a társadalmi elem kapcsolatának fejtegetésében tapasztalhattunk; köztudomású, hogy sokáig elégséges volt a jónak vélt téma — a minőség rovására, ami viszont épp a marxista szemlélettel ellenkezett. Nincs olyan marxista elv, mely tagadná a művészet, az irodalom mint a társadalmi tudat kifejezője sajátosságainak tiszteletben tartását. Tehát az első követelmények közé tartozott az addig elhanyagolt esztétikai érték hangsúlyozása; hiszen oda jutottunk már, hogy egyes jószándékú írókat a legnagyobbak között tartunk számon (A. Toma), holott valójában nem is voltak írók. Elsősorban írónak kell lenned, azután kérhető számon az elkötelezettség.

Ma kétféle tévedéstől kell tartanunk. Akik az ötvenes éveket végleg elvetik, éppen úgy hibáznak, mint akik a hatvanas éveket ítélik el. A hatvanas évek irodalma: a párt egyik alapvető tézisének gyümölcse, mint-hogy a személyiség sokoldalú fejlődését tartja szem előtt. Ilyen értelemben kell értékelnünk például Nicolae Breban prózáját vagy Nichita Stănescu verseit, melyeknek középpontjában az egyéniség áll. Csak ezen át lehet a társadalmi és a nemzeti jelleggel hiteles kapcsolatba kerülni.

Új szakasz küszöbén állunk, melyben a mély értelem biztosítottnak látszik, de ugyanakkor az egyént nemcsak lélektanilag, hanem konkrét társadalmi kapcsolataiban is láttatnunk kell. Írói tevékenységemet fölöslegesnek tartanám, ha művészi megnyilvánulásaim egyike sem szolgálná ezt az általános erő kifejtést. 1970 világirodalma mélyen társadalmi és politikai jellegű. Csak elkötelezett művekkel tarthatunk lépést a világirodalommal. Egyetemes közeget élünk; a marxizmus egyetemes tanítás, melyet azonban sajátos feltételeinkhez kell alkalmaznunk. De arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy egy nagy közösség tagjai vagyunk. Ezért érdekel az, ami köröskörül történik. Érdekes dolgok történnek körülöttünk, s azt hiszem, ideje lemondanunk a magunkba zárkózásról! Vagyis a belső ügyeinkbe kell bekapcsolnunk egy sor külső jelenséget, s ezeket a világ problémáinak teljes átélése révén esztétikai értékévé kell alakítanunk.

Erőtelves, társadalmi és politikáló irodalmunk, természetesen, csak akkor lehet, ha egyfajta megszállottságból fakad. Mert csak megszállottságból születik igazi irodalom. Körül kell néznünk, látnunk kell s átél-

nünk mindazt, ami világunkat jelenti, s akkor mindenre sajátosan tudunk majd reagálni.

Hangsúlyozni szeretném, hogy az irodalom mindenképpen társadalmi jellegű, de a XX. században, e század változásaiban, fejlődési ütemében a társadalmi elem szinte már azonosítható a politikai elemmel. Ez új jelenség, amelyet eddig nem tapasztalhattunk a világirodalomban.

ALEXANDRU IVASIUC

Az oszlopok

Hányszor látták: oszlop oszlopot átölelve, ember oszlopot átölelve, oszlop embert átölelve, minden földindulás, romlás ellen összefogózva, épen merültek el a szellem Atlantiszai. Az eszmények oszlopai, oszlopok erdeje, kezdetük és végük a romoknak és gyökereknek kijáró magasság és mélység irányában vész el valahol, de oszloptestük itt és most mindig tapintható, átölelhető. Mint holdfényben vagy napkeltekor valami ógörög templomban átölelni az oszlopokat, olyan az irodalom mai pillanatát átölelni, kiölelni a sötétből, az időből.

Csikorgó reggelei és csillagos estéi vannak a lelki időjárásnak, a szellem időszakainak a földön. Bizony, minden annyira hasonlít a természethez, hogy az is: maga a természet, átlényegülve! Az ember is. Irodalma is. Ha egyszer a természet törvényein alapszik az is, hogy a létre való reagáláshoz sem egyénnek, sem fajnak, se neked, se az emberiségnek nem elég csupán az egészséges érzékek s az emlékezet hibátlan működése — gépesített érzékek és intézményesített emlékezet: irodalom és művészet játszik még, lakik még, működik még! Testünkben és testünkön kívül, lakunkban és lakunkon kívül. Európánkban és Európánkon kívül. Világunkban és világunkon kívül.

Ha nevet adhatnának tavaiknak-tengereiknek a halak, ha nevet tudnának adni egüknek-fellegüknek a madarak, ha nevet szoktak volna adni erdejüknek-mezejüknek az állatok, nem volna olyan teljes a szellem magánya, mint amennyire az itt ebben, egyetlen egében-vizében-erdejében: emberközegében. Történelme, irodalma, művészete lenne mindennek, ami van, nemcsak nekünk, embereknek, akiknek történelmében, irodalmában, művészetében viszont benne van, él, hat, szerepel minden, ami csak létezik. Aki az ilyesmit át tudja érezni csak egy mélységes éji pillanatra, az ezerszer mélyebben érzi, milyen magányt jelenthetne akkor az emberin belül az, hogy ókori irodalom, középkori, jelenkori, az, hogy tegnapi irodalom, holnapi irodalom, e pillanat irodalma, az, hogy a japánok irodalma, az angolok irodalma, a németek irodalma, a spanyolok irodalma. Milyen jó, milyen megnyugtató, hogy ilyen magánya nincs az irodalmaknak, sem az idő, sem a tér nem húzhatott közénk olyan határokat, amilyenek a nem emberi és az emberi között húzódnak, immár örökre. Ez az irodalom első és legfőbb eszménye.

Aztán . . .

Emberek és emberibe öltözött hajnalok, hegyek, füvek, istenek, állatok mondják azt a szöveget, melynek részleteiben címet ad folyton valaki,